

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 12 Issue 5, October 2020

DOI Number: 10.9737/hist.2020.944

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 07.07.2020 Kabul Tarihi: 15.07.2020

Atıf Künyesi: Güner Sağır, "Kars'ın Rus Yönetimine Geçtiği 1878 Yılında Rum Yerleşimi Vezinköy ve Peygamber Elias Şapeli", *History Studies*, 12/5, Ekim 2020, s. 2821-2843.

Kars'ın Rus Yönetimine Geçtiği 1878 Yılında Rum Yerleşimi Vezinköy ve Peygamber Elias Şapeli*

Greek Settlement Vezinköy and The Chapel of Prophet Elias in 1878 When Kars Came Under Russian Rule

Dr. Güner Sağır

ORCID No: 0000-0003-3103-6965

İstanbul Üniversitesi

Volume 12
Issue 5
October
2020

Öz

Kars'ın Rus yönetimine geçtiği 1878 yılında Rum nüfusun yaşadığı tek köy olarak kayda geçen Vezinköy ve Peygamber Elias Şapeli metnin ana konusunu oluşturmaktadır. Kars, 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın 19. maddesine göre de Ruslara bırakılmıştır.

Kars'ın 5 km güneydoğusunda bulunan, günümüzdeki adı Ölçülü olan Vezinköy, Osmanlı döneminde, 1860'larda Trabzon'dan taş ustası olarak tabyalarda çalıştırılmak üzere getirilen Rumların yerleştiği köydür.

Vezinköy Peygamber Elias Şapeli, bugün ziyaret yeri olarak bilinen, köye hâkim tepenin üstünde bulunur. Yapı, 2010 ve 2011 yıllarında yüzey araştırması kapsamında mimari olarak incelenmiş ve belgeleme çalışmaları tamamlanmıştır. Şapelin kesin inşa tarihi bilinmemekle beraber, 1872 öncesinde yapılmış olması muhtemeldir. Bina günümüze ayakta, nispeten iyi durumda gelebilmiştir. Şapel, doğu-batı doğrultusunda dıştan, apsis dâhil, 12,32 m uzunlukta, 6,98 m genişlikte dikdörtgen, tek nefli, tek apsisli ve beşik tonoz örtülüdür.

* Metinde şapelin Türkçe *İlyas Peygamber Şapeli* olarak değil, *Peygamber Elias Şapeli* olarak adlandırılması batı literatüründeki yaygın kullanımı nedeniyle tercih edilmiştir. İlyas Peygamber'in adı yayınlarda *Elias*, *Elijah*, *Elia*, *İlias*, *Elisha*, *İlya*, *Alyasa* gibi farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve T.C. Genelkurmay Başkanlığı izinleri ile 2010 yılından beri yürütülen Kars'taki Ermeni kilise ve manastırlarını belgelemeye yönelik yüzey araştırmamızın ilk arazi çalışmaları sırasında Vezinköy'deki gibi Rumlara ait birkaç yapıda da mimari belgeleme çalışması yapılmıştır. Sonraki yıllarda tespit edilen Rum kiliseleri/şapelleri, mimari belgeleme yapılmadan köy isimleri ve güncel durumlarıyla kayıt altına alınmıştır. Kars'ta yapılan yüzey araştırmasına ait bilgiler ve dokümanlar, araştırma bitiminde hazırlanan bir raporla Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ve Genelkurmay Başkanlığı'na iletilmektedir. Araştırma Başkanı ve Bakanlık Temsilcisi tarafından hazırlanan raporlar doğrultusunda, Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü ve Kars Müzesi Müdürlüğü tarafından yapıların durumları tespit edilip önlemler alınmakta ve tescil çalışmaları yapılmaktadır.

Osmanlı döneminde Kars'taki tek Rum köyü olan Vezinköy'de inşa edilmiş olan Peygamber Elias Şapeli, bölgede yaşayan Rum nüfusun yaşantısının izlerini günümüze aktarması açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kars, Vezinköy, Osmanlı, Rum, Şapel, Elias, Rus

Abstract

Vezinköy and the chapel of Prophet Elias, recorded as the only village inhabited by Greek population in 1878 when Kars came under Russian rule, constitutes the main theme of this paper. Kars was left to Russians in accordance with Article 19 of the San Stefano Treaty signed in 1878 after the Ottoman-Russian War, known also as the '93 War.

Vezinköy, currently known as Ölçülü, is a village situated 5 km to the southeast of Kars, where Greeks were settled who were brought from Trabzon in 1860s to work as stone masons in bastions.

The Vezinköy Chapel of Prophet Elias is located on a hill overlooking the village which is also a place of visit today. The chapel was examined architecturally and documentation studies were completed within the scope of 2010 and 2011 surface surveys. Although the exact construction date of the chapel is unknown, it is likely to have been built before 1872. The Vezinköy Chapel of Prophet Elias has survived to the present day in a relatively good condition. The structure is in the form of a rectangle with 12.32 m length including the apse and 6.98 m width externally. It is composed of a single nave and a single apse and covered with a barrel vault.

The Chapel of Elias built in Vezinköy, the only Greek village in Kars during the Ottoman Period is especially important regarding that it conveyed the traces of the Greek population's life once inhabiting the region, to the present day.

Key words: Kars, Vezinköy, Ottoman, Greek, Chapel, Elias, Russian

Giriş

Kars, 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Rus ordusu tarafından 1877 yılının Kasım ayında işgal edilmiştir.¹ Savaş sonunda 3 Mart 1878'de Osmanlı ve Ruslar arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın 19. maddesine göre Kars, Ardahan, Batum, Bayezid Ruslara bırakılmıştır.² Ayrıca bu antlaşmanın 21. maddesine göre Ruslara bırakılan yerleşimlerdeki halkın, isterlerse göç etmesine izin verilmiştir. Ancak Almanya, İngiltere, Avusturya, Fransa gibi büyük devletlerin araya girmesiyle görüşmeler yeniden yapılmış, sonucunda 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın 58. bendine göre Kars'ın, Ardahan'ın ve limanı ile birlikte Batum'un Rus tarafına bırakılması kesin olarak onaylanmıştır.³

¹ Kars'ın Ruslar tarafından işgal edildiği dönemin ayrıntıları için bkz. W. E. D. Allen, "New Political Boundaries in the Caucasus", *The Geographical Journal*, Vol. 69, No. 5 (Mayıs, 1927), s. 430-441; W.E.D. Allen.-Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields. A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border 1828-1921*, Cambridge University Press, London 1953; Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIII. dizi, sayı: 17, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. 353-356; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII. cilt, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907, dördüncü baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995; Gazi Ahmet Muhtar Paşa, *Anılar -2- Sergüzeşt-i Hayatım'ın Cild-i Sanisi*, (sadeleştirerek yayına hazırlayan Nuri Akbayır; eski yazıdan aktaran Yücel Demirel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları 33, İstanbul 1996.

² Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, cilt: I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953, s. 395-396.

³ Age, s. 422.

Kars'ın Rus idaresine geçmesinden sonra Berlin Antlaşması uyarınca Osmanlı Devleti ve Rus Devleti arasında 8 Şubat 1879'da 12 maddelik İstanbul Antlaşması imzalanmıştır.⁴ Bu antlaşmanın 7. ve 8. maddelerine istinaden Ruslara terkedilen topraklarda yaşayan Osmanlı tebaasının, istemeleri halinde güvenli şekilde göç etmesi garanti altına alınmıştır. Böylece bölgede yaşayan Osmanlı tebaası, büyük çoğunluğu Müslüman olan nüfus Osmanlı topraklarına göç etmeye başlamıştır.⁵

Osmanlı'nın Erzurum Vilayetine bağlı olan Kars Sancağı, 1871 tarihli Erzurum Vilayet Salnamesine göre; Kars, Şuregel, Zaruşad, Kağızman kazalarından oluşmaktadır. Vezinköy'ün de içinde bulunduğu Kars kazasında Erzurum Vilayet Salnamesi verilerine göre; 1871'de 519, 1872'de 698 kişi olan Hıristiyan nüfus, 1877'de 2.645 kişiye ulaşmıştır. Bu istatistiklerde etnik köken ayırımı yapılmadan sadece toplam Hıristiyan erkek nüfusun sayısı verilmiştir.⁶

1878 yılında Ruslar, Kars'ı vilayet olarak belirlemiş ve bölgede idari yapılanmaya gitmiştir.⁷ Ruslar kentte yeni düzenlemeler yapmış, bazı halkları bölgeye yerleştirmiş ve garnizonlar için yerleşim alanları oluşturmuşlardır.⁸

Askeri yönetim birimi olarak planlanan Kars oblasti (*Karskaya oblast*) bugünkü Kars, Ardahan illerinin tamamını, Erzurum'un Oltu, Olur ve Şenkaya ilçelerini kapsamaktadır.⁹ Doğrudan Kafkasya Genel Valiliğine bağlı olan Kars oblasti, Şuragel (sancak merkezi), Kağızman, Taht (Sarıkamış), Zaruşat, Ardahan ve Oltu olmak üzere altı sancağa bölünmüştür.¹⁰

Kars Rus yönetimine geçtikten sonra kentin askeri valisi olarak görevlendirilen General Frankini, bu dönemde bölgeye yerleşen göçmenler ve yerleştirildikleri yerler hakkında 1880 tarihli yıllık rapor hazırlamıştır. Bu raporda; Kars'a yerleşmek için gelen Rum ailelerinin sayısının 1600 hane civarında olduğu, bunların 140 hanesinin Osmanlı Rum'u diğerlerinin Kafkasya'da yaşayan Rumlardan oluştuğu ve bir kısmının Vezinköy ve çevresine yerleştirildiği belirtilmiştir.¹¹ Rus yönetimi sırasında Kars bölgesine yerleşen Rum nüfus, 1878-1920 yılları arasında Kars oblastının önemli unsurlarıdır.¹²

⁴ Age, s. 425-427

⁵ Kafkaslardan Osmanlı topraklarına göç eden nüfus hakkında bkz. Nedim İpek, "Kafkaslar'dan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, cilt 6, sayı 1, 1991, s. 101-138; Mehmet Demirtaş, "Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânları". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 41, 2009, s. 215-238; *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri I-II*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 121-122, İstanbul, 2012; Derya Derin Paşaoğlu, "Muhacir Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı", *History Studies, Prof. Dr. Halil İnalçık Armağanı*, cilt 5, sayı 2, 2013, s. 347-386.

⁶ Naci Okcu-Hasan Akdağ, *Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum (1287/1870-1288/1871-1289/1872-1290/1873)*, Erzurum İl Yıllığı, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2010, 204, 316, 440; Hürü Sağlam, *H.1287-1288-1290-1291-1293-1294 Tarihli Erzurum Salnamelerine Göre Kars Sancağı*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Kars 2011, s. 60-62.

⁷ Kars'ın Rus yönetimindeki dönemi için bkz. İlber Ortaylı, "Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars" *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 9, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü, 1978, s. 343-362; Candan Badem, *Çarlık Rusya Yönetiminde Kars Vilayeti*, Birzamanlar Yayıncılık, İstanbul 2010; *Çarlık Yönetiminde Kars, Ardahan, Artvin (1878-1918)*, Aras Yayıncılık, İstanbul 2018. Çeşitli ülkelerin arşiv kayıtlarını da inceleyerek ele alan bu son iki kitap, karşılaştırmalı analizleri ve değerlendirmeleri ile Rum nüfusu için ana referans kaynağı olmuştur.

⁸ Rus yönetiminde bölgeye yerleştirilen nüfus hakkında ayrıntılar için bkz. Mustafa Tanrıverdi, "1878-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Sırasında Kafkasya'dan Anadolu'ya Göç Hareketi" *II. Uluslararası Kafkasya Tarih Sempozyumu (15-17 Ekim 2008)*, s. 339-344; Badem, 2010, s. 45-127; Badem, 2018, s. 135-229.

⁹ Badem, 2018, s. 56.

¹⁰ Ortaylı, 1978, s. 345; Badem, 2018, s. 60.

¹¹ Badem, 2010, s. 59; Badem, 2018, s. 184-185.

¹² Bölgeye yerleşen Rum nüfus için bkz. Stylianos Mavrogenis, *To Κυβερνείον του Καρς του Αντικαυκάσου (Κάρσκαγια Ομπλαστ) και το εν αυτώ ελληνικόν στοιχείον κατά την περίοδον 1878-1920*, Selanik 1963; Artemis Xanthopoulou-

1881 yılında yeniden yapılan idari değişiklikte Kars oblasti; Kars, Ardahan, Kağızman ve Oltu'dan oluşan dört sancağa bölünmüş ve 14 kazaya ayrılmıştır.¹³ Kars'ta 1882'de yapılan nüfus sayımında, şehir merkezinde 136'sı erkek, 118'i kadın toplam 254 Rum yaşamaktadır. 1886 yılında Kars oblastında nüfusun ayrıntılı şekilde belirlenmesi amacıyla yeniden sayım yapılmıştır. Bu sayım sonucunda Kars oblastında yer alan şehirler, kasabalar ve köylerdeki nüfusun yapısı, cinsiyeti, milliyeti, ana dili, dini gibi pek çok konuda istatistiki bilgiler kayda alınmıştır.¹⁴

Kars şehrinde daimi olarak 1886'da 158'i erkek, 164'ü kadın toplam 322 Rum, 1895'de 215'i erkek, 191'i kadın toplam 406 Rum, 1897'de toplam 733 Rum, 1901'de toplam 507 Rum, 1904'te 306'sı erkek, 273'ü kadın toplam 589 Rum, 1906'da 357'si erkek, 318'i kadın toplam 675 Rum, 1909'da 375'i erkek, 334'ü kadın toplam 709 Rum yaşamıştır.¹⁵

1882 yılı sonunda Kars oblastında 41 Rum köyü kurulmuştur.¹⁶ 1888'de ise Rum köyü sayısı 65'e ulaşmıştır.¹⁷ Badem'in General Tomiç'in 1888 tarihli raporuna dayandırdığı bu bilgide, Kars'taki Rum nüfusun 3.201 hane ve 23.894 kişi ile dışarıdan gelip Kars'a yerleşenlerin başında geldiği ifade edilir. 1919 verilerine göre Kars'ta 85 Rum köyü vardır.¹⁸ Kinigopulos'a göre Rus döneminde Kars'ta Vezinköy'ün de içinde yer aldığı 82 Rum köyü bulunur.¹⁹ Kars'ın Bezirgân-Geçit köyünden olan Kinigopulos'un, anılarını kaleme aldığı kitabının başka bölümlerinde bu sayı 81 olarak geçer.²⁰ Athanasiadis, Kars'taki Rum köylerinin sayısını 78 olarak vermiştir.²¹ Kars'ta Rus döneminde kurulan Rum köyü sayısının yayınlarda değişiklik göstermesinin nedeni, kimi yazarların birkaç etnik kökenin bir arada yaşadığı köyleri bu istatistiğe dâhil etmemesi, bir kısmının da dâhil etmesinden kaynaklanmaktadır. Tüm veriler dikkate alındığında Kars'taki Rum köyü sayısının 80 civarında olduğu söylenebilir. Rus döneminde Kars'taki köylere yerleşen Rumların büyük bir kısmı Karadeniz'den (Pontus) buraya göç etmiştir.²²

Osmanlı döneminde Kars sancağında 262 cami ve mescit, 73 kilise; Rus döneminde 1884'de 163 cami, 73 kilise, 1886'da ise 172 cami ve 114 kilise mevcuttur.²³ Rus kayıtlarına göre 1884 yılında Kars kazasında 15 Ortodoks kilisesi, 11 Gregoryen Ermeni kilisesi, 1 Katolik Ermeni

Kiriakou, "Μεταναστεύσεις Ελλήνων στον Καύκασο κατά τον 19ο αιώνα", *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, Sayı 10, 1993-1994, s. 91-172; Aynı yazar, "The Migration of Pontic Greeks from the Russian Caucasus to Macedonia (1912-1914)", *Balkan Studies*, vol.37, no: 2, 1996, s. 271-288.

¹³ Badem, 2018, s. 63.

¹⁴ Badem, 2010, s. 75-76. Rus döneminde Kars oblastının genelinde dâimi yaşayan Rum nüfusu; 1882'de 15.105, 1883'de 14.923, 1885'de 23.494, 1886'da 23.525, 1888'de 25.532, 1890'da 26.550, 1891'de 27.567, 1892'de 28.365, 1894'de 28.975, 1895'de 30.267, 1897'de 32.593, 1899'da 34.215, 1903'de 38.581, 1910'da 46.085, 1914'de 53.700 ve 1916'da 15.473 kişidir (Badem, 2018, s. 200-201). Badem'in arşiv kayıtlarından karşılaştırarak hazırladığı Kars oblastının milliyetlere göre nüfus dağılımı içinde daimi yerleşik olan Rumların yanı sıra 1897, 1899, 1914 ve 1916 yıllarına ait geçici Rum nüfusunun da sayıları yer almaktadır.

¹⁵ Badem, 2018, s. 219, 227.

¹⁶ Badem age, s. 174.

¹⁷ Badem, 2010, s. 88, Tablo 3.12, 92; 2018, s. 189. Badem'in General Tomiç'in 1888 tarihli raporuna dayandırdığı bu bilgide, Kars'taki Rum nüfusun 3.201 hane ve 23.894 kişi ile dışarıdan gelip Kars'a yerleşenlerin başında geldiğini belirtir.

¹⁸ Xanthopoulou-Kyriakou, 1996, s. 160-162.

¹⁹ E. Karagöz-K. Kinigopulos, *Güneybatı Kafkasya Kars Rumları ve Konstandinos Kinigopulos'un Anıları*, (Yay. Hz. Bingür Sönmez, Tercüme: Despina Eftinyadis), BYK-Babiali Kültür Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 32, 70.

²⁰ A.g.e 2010, s. 40, 59, 116.

²¹ Andreas Athanasiadis (ed.), *Χωριά και πόλεις του Καρς, όπου εγκαταστάθηκαν και έζησαν ελληνικοί πληθυσμοί κατά τα έτη 1878-1920*, Pantokomi 2012, s. 6-10.

²² Kars'taki Rum köylerinin tamamının isimleri ve 1918 yılındaki nüfus bilgileri için bkz. Karagöz-Kinigopulos, age, s. 70-71; Badem, 2018, s.105-122.

²³ Badem, 2010, s. 245; 2018, s. 376.

kilisesi, 1886'da ise 25 Ortodoks kilisesi, 40 Gregoryen Ermeni kilisesi, 2 Katolik Ermeni kilisesi vardır.²⁴

1919 yılı kayıtlarına göre Kars'ta toplam 48.994 Rum nüfus yaşamaktadır. Kars genelinde Rumlara ait 67 kilise, 67 din adamı, 78 okul ve 123 öğretmen bulunur.²⁵

Kars şehrinde 1895 yılı itibariyle milliyetlere göre yapılan esnaf ve zanaatkarların listesinde, kentte bulunan 254 taş ustasının sadece 4'ü Türk gerisi Rum'dur. 1899 yılında 31 Türk, 42 Ermeni taş ustası varken Rum taşçı ustası sayısı 1.057 ulaşmıştır.²⁶

1878-1918 arasında 40 yıl Rus yönetiminde kalan Kars, 1. Dünya Savaşı bitmeden önce Ruslarla 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşmasının 4. maddesine istinaden Ardahan ve Batum ile birlikte yeniden Osmanlı topraklarına katılmıştır.²⁷ Ancak Tiflis'te bulunan Transkafkasya Komiserliği Osmanlı ile yapılan bu antlaşmayı tanımadığını bildirmiştir. Osmanlı Devleti, anlaşmadan doğan hakkını kullanarak Kafkas Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa komutasındaki orduyla, askeri harekât ve politik stratejiyle 25 Nisan 1918 yılında Kars Kalesi'ni Rus Generali Deyef'ten teslim almıştır. Fakat I. Dünya Savaşı sonunda 30 Ekim 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi gereğince Osmanlı Devleti Kars, Ardahan, Batum'dan ve Kafkaslardan çekilmek zorunda kalmıştır. Kars, Kurtuluş Savaşının kazanılmasıyla 13 Ekim 1921'de yapılan Kars Antlaşmasıyla Türkiye Cumhuriyeti topraklarına katılmıştır.²⁸

Kars'ın 1918'de 40 yıl aradan sonra yeniden Osmanlı topraklarına katılması, aynı yıl Mondros Mütarekesi ile elimizden alınması ve nihayet Kurtuluş Savaşımız sonunda 13 Ekim 1921'de kesin olarak Türkiye Cumhuriyeti topraklarına dâhil edilmesine, bu makalenin konusu olmadığından, metin içinde kısaca yer verilmiştir. Bu süreçlerde de, 1877'de olduğu gibi, Vezinköy askeri olarak stratejik önemini korumuştur.

1. Vezinköy (Ölçülü Köyü)

Şimdiki adı Ölçülü olan Vezinköy, Kars'ın 5 km güneydoğusunda yer alır. Köyün adı Yunanca yayınlarda, *Βεζίνκιοϊ*, *Βεζίν Κιοϊ*, *Βεζίνκει*, *Βεζίν-κιοϊ*, *Βεζίν κιοϊ*, *Βζάν*, Rusça yayınlarda, *Везинкей*, Ermenice yayınlarda, *Վիզինկոյ*, *Վճու* olarak geçmektedir. Kipert'in 1883 yılına ait haritasında da *Vizinkeui* olarak kaydedilmiştir.

Günümüzde Vezinköy'e ulaşmak için Kars-Iğdır karayolu kullanılır. Yol üzerinde Ölçülü Köyü tabelasının bulunduğu ayırımdan ilerlendiğinde doğrudan köye gidilir. Köy, batıda Kars merkez ilçe, kuzeyde Derecik ve Yalınkaya, güneyde Tekneli ve Borluk, doğuda Bulanık köyleri ile komşudur (Resim 2).

19.-20. yüzyıl resmi belgeleri, anı ve araştırma yazılarında Vezinköy hakkında bazı bilgilere ulaşılabilmektedir.

17. yüzyılda Trabzon'da kurulmuş olan Phrontisterion'un (Trabzon Rum Koleji) öğretmenlerinden olan Periklis Triantafyllidis'in 1865 yılına ait yazısında Vezinköy Rum nüfusu hakkında ilk bilgilere rastlanır. 1818 yılında Trabzon'da doğmuş olan Triantafyllidis, aldığı

²⁴ Badem, 2018, s. 405.

²⁵ Xanthopoulou-Kyriakou, 1993-1994, s. 159.

²⁶ Badem, 2018, s. 362.

²⁷ Erim, age, s. 505.

²⁸ Ayrıntılar için bkz. Kazım Karabekir, *Birinci Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik*, Sarıkamış, Kars ve Ötesi, cilt 4, 2. baskı, Emre Yayınları, İstanbul 1995; Kazım Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, (Çeviriyazı: Budak Kayabek, Hazırlayan: Yücel Demirel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009; *Türk İstiklal Harbi Doğu Cephesi (1919-1921)*, III üncü cilt, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992; *Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

Kars'ın Rus Yönetimine Geçtiği 1878 Yılında Rum Yerleşimi Vezinköy ve Peygamber Elias Şapeli

eğitimlerin ardından Trabzon Phrontisterion'un da klasik felsefe eğitimi ve dil eğitimi vermiş, Pontus bölgesinde konuşulan Rumca lehçelerini (Pontus Rumcası) kayıt altına alan çalışmalar yapmıştır.²⁹ Öğretmen Triantafyllidis 1865 yılına ait yazısında, Kars'ta yerleşik Rum nüfusunun çok eski olmadığını, sadece kent merkezine yakın Vezinköy'de Pontus'tan gelen az sayıda Rum'un 15 evde yaşadığını ifade etmiştir.³⁰

Kobro, 1874 yılında Kars'ın şehir merkezinde 378, Vezinköy'de de 303 Rum'un yaşadığını yazmıştır.³¹

1877 yılındaki Osmanlı-Rus savaşında Vezinköy, Ordu Kumandanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Kars'ın savunma stratejisinde, savunma hattının kilit noktalarından birini oluşturmuştur.³² 1877'nin Nisan ayında bir alay piyade, iki alay süvari ve iki batarya topla Vezinköy'e yerleşmiş Rus birlikleri, 10 Mayıs'ta buradan ayrılmıştır. Başlarında Grandük Mihail'in olduğu Rus ordusu 4 Temmuz 1877'de yeniden köye gelip ordugâhı kurmuş, 6 Temmuz'da köyden Yahniler Dağı'nın ötesine, Subatan'a çekilmiştir. Hemen ardından Osmanlı ordusunun 12 taburu, iki batarya topu, üç takım nizamiyesi ve üç bölük yardımcı süvarisi Hüseyin Hilmi Paşa komutasında köye konuşlandırılmıştır. Kars'ın kademeli savunma hattının sol cenahı ve son kademesi konumundaki Vezinköy'deki Osmanlı askerleri, Ekim ayı ortasında Rus ordusunun galip gelmesiyle Kars'a doğru çekilmeye başlamışlardır. 18 Kasım 1877'de Kars Rus ordusu tarafından işgal edilmiştir.³³

Ruslar Kars'ı ele geçirdiklerinde, şehirde bulunun küçük bir Rum topluluğunun yanı sıra kentin güneydoğusunda Rumların yerleşik olduğu tek Ortodoks köyü Vezinköy vardır.³⁴ Köydeki Rumlar, 19. yüzyıl başlarında Trabzon'dan Kars'a, bölgedeki savunma sistemlerinin bakımı için işçi olarak getirilmiş ve aileleriyle bölgeye yerleştirilmiştir.³⁵

Kars'ta lise öğretmenliği yapan Filip Yanoviç'in 1901 yılına ait notlarında; Kars yakınlarındaki Vezinköy'ün, 40 yıl önce Türkler kaleleri/tabyaları inşa ederken, Trabzon'dan işçi olarak getirilen Rumların yerleştirildiği bir köy olarak ifade eder. Bu işçilerin taş işçiliğinde yetkin olduklarını, başlangıçta Kars'a yalnız geldiklerini, daha sonra ailelerinin de gelip onlara katıldığını ve köye yerleştiklerini belirtir.³⁶ Ayrıca Yanoviç Peygamber Elias'ın anma gününde ziyaret ettiği köyün yaşamı hakkında:

“Vezinköylülerin yaşam biçimleri, kıyasla bakıldığında rahattı. Odalar bayrama uygun toplanmış, temiz idi, ancak yine de bir tür koku hissediliyordu. Bunun nedeni, köyün zengin sakinlerinin bile yaşam alanının ikiye ayrılmasından kaynaklanıyordu. Bu yaşam alanlarından birinde insanlar yaşarken, diğerinde kışın hayvanlar bulunuyordu. İkiye bölünen bu mekânlar, bazen tavana bile ulaşmayan ince tahta bir panelle birbirinden ayrılıyordu. Mekânlardaki bu düzenleme, soğuk kış aylarında sıcaklığı korumak/oluşturmak, yakıt tasarrufu sağlamak amacıyla yapılıyordu. Böylece İnsanların yaşaması için gerekli ısı ve burada toplanan hayvanlar için uygun koşullar elde edilmiş oluyordu. Sonuç olarak etrafi

²⁹ Olga Sapkidis, “Τριανταφυλλίδης Περικλής”, *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού*, 2002. http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaId=6530#chapter_0 (E.T.17.02.2020)

³⁰ Periklis Triantafyllidis, *Η εν Ποντω Ελληνική Φυλή ητοι τα Νοντικά*, Atina 1866, s. 127.

³¹ Georg Kobro, *Das Gebiet von Kars und Ardahan. Historischen-landeskundliche Studie zu einer Grenzregion in Ostanatolien/Transkaukasien*. München 1989, s. 64.

³² George B. McClellan, “Capture of Kars, and Fall of Plevna”, *The North American Review*, vol. 26, No: 260 (Jan.-Feb.), 1878, s. 133-134; Allen-Muratoff, age, s. 158-188.

³³ Gazi Muhtar Ahmet Paşa, 1996.

³⁴ Kobro, age, s. 65; Badem 2010, s. 47; Badem 2018, s. 137. Her iki araştırmacı da köy hakkında verdikleri bu bilgiyi, Kars Vilayeti İstatistik Komitesi Sekreteri Stepan Yermolayev'e dayandırarak aktarmışlardır.

³⁵ Kobro, age, s. 65.

³⁶ Filipp S. Yanoviç, “Очерки Каресской Области”, *Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа* (СМОМПК), sayı 34, 1904, s. 94-95.

ağaçsız Kars düşünüldüğünde bu durumda ısıya harcanan maliyeti düşürmek mümkündür. Diğer türlü evlerini gübre ile ısıtan köy halkı için uygun olmayacaktır.”

diye yazar.³⁷

1894 doğumlu Vezinköy sakinlerinden Stilianos Samoulidis, Rumların köye 1860’lı yıllarda yerleştiğini, onların yerleştiği dönemde köyde 40 kadar Türk ailenin yaşadığını, Rus işgali öncesi, yani 1878 öncesi, köyde 300 Rum’un bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca yazar, köyün adı bilinmeyen çiftlik sahibi bir vezir tarafından kurulduğunun söylendiğini, köyün kuruluşundan beri Vezirköy olarak bilindiğini, resmi kayıtlarda ve kilise kayıtlarında Vezirköy olarak adlandırıldığını da aktarmıştır.³⁸

1878-1879 yıllarındaki Rus kayıtlarına göre Vezinköy’de, 396’sı erkek, 403’ü kadın toplam 799 kişiden oluşan 82 aile yaşamaktadır.³⁹ Kars’ın ilk Rus valisi olan General Frankini’nin 1879 yılına ait raporunda; Rumların sadece Vezinköy ve Kars merkezinde yaşadıkları, bu topluluğun çalışkan ve taş ustası olarak çok yetenekli oldukları belirtilmiştir.⁴⁰ Ruslar Kars’ı ele geçirdikten sonra çeşitli bölgelerden gelen Rum göçmenler Vezinköy ve civarındaki köylere yerleştirilmişlerdir.⁴¹

Rus yönetiminde Kars bölgesindeki Rum kiliseleri ve okullarının kurulmasına öncülük etmiş olan Myron Myronidis, Karaorgan Köyü’ne yerleşmeden önce 1880’li yıllarda Vezinköy’de öğretmenlik yapmış ve burada evlenmiştir. Onun köye öğretmenlik yapmaya gittiği dönemde, köyde 200 Rum ailenin yaşadığı bilinmektedir.⁴²

1886 sayımına göre Kars kazası içindeki Vezinköy’de 78 hanede 270’i erkek, 266’sı kadın toplam 536, 1896 yılında 700, 1906 yılında ise 970 Rum yerleşiktir.⁴³

Athanasiadis’in Kalfoglou’na referans verdiği 1907 Kars Valiliği takvimine göre köyde 849 Rum yaşamaktadır. Osmanlı egemenliği sırasında Kars’taki tek Rum köyü olan Vezinköy’de iki Rus öğretmeni olan dini okul da vardır.⁴⁴

Vezinköy’de, 1913 tarihli Kars Valilik takvimine göre 510’u erkek, 515’i kadın toplam 1025 kişiden oluşan, Pontus’un (Trabzon ve civarı) çeşitli bölgelerinden gelen 139 Rum aile yaşamaktadır. Köyde bir kilise ve dört sınıflı ilkokul vardır.⁴⁵ Yazar köyün ayrıntılı nüfusunu Samoulidis’den, nüfusun genel toplamını da Lavrentidis’den aktarmıştır.⁴⁶ Ayrıca Lavrentidis’in nüfus bilgilerinin yanı sıra okul müdürü olarak Vassilios Politis’in, öğretmen olarak Symeon

³⁷ Yanoviç, agm, s. 96. Metnin Rusça çevirisi için Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Anar Azizsoy’a teşekkür ederim.

³⁸ Badem 2010, s. 75; 2018, s. 185. Araştırmacı tarafından Samoulidis’in 1960 tarihli Yunanistan’da Küçük Asya İnceleme Merkezi (KMS)’nde bulunan arşiv belgesinin daktilo metni kullanılarak çeviri yaptırılmıştır. Vezinköy için önemli arşiv kayıtlarından olan bu metne tarafımdan ulaşılamadığı için faydalanılamamış, araştırmacının verdiği kadar bilgi kullanılabilmiştir.

³⁹ Athanasiadis, age, s. 52.

⁴⁰ Badem, 2010, s. 64; 2018, s. 177.

⁴¹ Badem, 2010, s. 74.

⁴² Christoforos Tsertik, “Ο Παπαμύρων: Ένας μεγάλος Έλληνας του Καυκάσου”, *Παρασκευή*, 13 Δεκεμβρίου 2013, <http://kafkasios-pontokomitis.blogspot.com/2011/02/blog-post.html> (E.T.18.01.2020)

⁴³ Badem, 2010, s. 314; Badem, 2018, s. 108. Kars oblastunun tamamına ait bu nüfus bilgileri Badem tarafından 1889, 1890, 1892, 1906 ve 1908 yıllarına ait Rus arşiv kayıtları incelenerek hazırlanmış verilerdir.

⁴⁴ Athanasiadis, age, s. 28. Yazar bu bilgiler için Ioannis Kalfoglou, *Οι Έλληνες εν Καυκάσω, Ιστορικών δοκιμών*, Atina, 1908, s. 113-118 arasını referans vermiştir.

⁴⁵ Athanasiadis, age, s. 27-28.

⁴⁶ Christos S. Samoulidis, *Το Χρονικό Του Καρσ Και Η Ματαιωμένη Δημοκρατία Του Ποντου*, Selanik, 2010, s. 283; Isaak Lavrentidis, “Η κατά τα 1895-1907 μετοικεσία Ελλήνων Ποντίων του Καυκάσου εις Ελλάδα”, *Αρχείων Πόντου* 31, Atina, 1971-1972, s. 415.

Kars'ın Rus Yönetimine Geçtiği 1878 Yılında Rum Yerleşimi Vezinköy ve Peygamber Elias Şapeli

Pollaetis, Grigorios Grigoriadis, Stylianos Haritidis ve Andreas Efstathiadis adlarını da verdiğini belirtmiştir.

1918 yılında köyde tahmini olarak 1200 Rum yaşamaktadır.⁴⁷ 1919 yılı kayıtlarına göre köyde 850 Rum vardır. Köyde 1 kilise, 1 dini eğitim veren okul, 1 rahip ve 3 öğretmen görev yapmaktadır.⁴⁸

Kısaca özetlersek, Osmanlı döneminde 1865 öncesi Trabzon civarından tabyaların inşası için getirilen Rum işçiler Vezinköy'e yerleştirilmiştir. 1874 yılında köydeki Rum nüfusu 300 kişinin üzerindedir. 1878'de Kars Rusların eline geçtiğinde ilk gelen Rum göçmenlerle 1878-1879 arasında köyün nüfusu 799 kişiye çıkmıştır. 1918 yılında köydeki Rum nüfusu 1200 kişiye ulaşmıştır.

Kars'ın Türk ordusu tarafından geri alınmasından sonra Vezinköy'de yaşayan Rumların büyük çoğunluğu Selanik ve civarındaki Metalliko (200 aile ağırlıklı Vezinköylü), Kilkis, Polichni, Palagia, Alexandroupolis (Dedeoğaç), Prochoma yerleşmişlerdir.⁴⁹

2. Vezinköy Peygamber Elias Şapeli

Şapel, bugün ziyaret yeri olarak bilinen, köye hâkim, deniz seviyesinden 2146 m. yükseklikteki tepenin üstünde bulunur (Resim 3). Bina, 2010'da yüzey araştırması kapsamında mimari olarak incelenmiş ve belgeleme çalışmaları tamamlanmış, 2011'de de kontrol yapılmıştır.

Yapının kesin inşa tarihi bilinmemekle beraber, 1860'lı yıllarda Rumların Vezinköy'e yerleştiği, köyün içinde bulunduğu Kars kazasında 1871 tarihli Erzurum Vilayet Salnamesine göre 6 olan kilise sayısının 1872'de 7'ye çıkmış olması dikkate alındığında, bu tarihler arasında yapılmış olması muhtemeldir.

Şapelin Peygamber Elias'ya yani İlyas Peygamber'e ithaf edilmiş olduğu Yanoviç'in 1901 yılına ait yazısından bilinmektedir. Yanoviç yazısının başında;

“Vezinköy'de ana kilisenin yanı sıra bölge halkının büyük saygı duyduğu Peygamber Elias'a adanmış bir şapel vardır. Şapel oldukça yüksek bir tepe üzerinde bulunur. Bu şapelde ayin yapıldı. Şapele gittim...”

der.⁵⁰

İlyas Peygamber, Eski Ahit'te adı geçen büyük peygamberlerden biridir.⁵¹ Eski Ahit'in I. Krallar, 17-19 baplar ve II. Krallar, 2/11-15 bölümlerinde İlyas Peygamber'in başından geçenler

⁴⁷ Athanasiadis, age, s. 27.

⁴⁸ Xanthopoulou-Kyriakou, 1993-1994, s. 160; Athanasiadis, age, s. 28.

⁴⁹ Paschalis Valsamidis, “Προσωπικές Εγκραταστάσεις Στο Κιλίκι Και Την Περιφέρεια Του”, *Μακεδονικά*, 1999-2000, s. 234; Athanasiadis, age, s. 27.

⁵⁰ Yanoviç age, s. 95. Yazar'ın bahsettiği ana kilise bugün *Merkez Ölçülü Köyü Saray Cami* olarak kullanılmaktadır. 1913 ve 1919 yılı Rus kayıtlarında geçen Vezinköy'deki, bir kilisenin bugün camiye çevrilmiş yapı olduğu düşünülmektedir. Köy içindeki kilise hakkında bugüne kadar yaptığımız araştırmalarda, ne yapılış tarihi ne de ithafi hakkında bilgiye ulaşılmıştır. Ancak kesin olan kilisenin Kars'ın Rus yönetimine geçtiği dönemden sonra yapıldığıdır. Bugün cami olarak kullanılan binada önemli değişiklikler yapılmış olsa da pencere ve galeri düzenlemelerinde kiliseye ait mimari izlenebilmektedir. Peygamber Elias Şapeli'ne gelince, Rus istatistiklerinde rastlanmaması, Osmanlı döneminde inşa edilmesinden ve Rus Ortodoks Kilisesi'ne bağlı olmamasından kaynaklanıyor olabilir.

⁵¹ İlyas Peygamber hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. A. Cutler-J.H. Lowden-C.B. Tkacz, “Elijah” *Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. I, Oxford University Press, NewYork-Oxford 1991, s. 687-688; J. H. Keathley, *Studies in the Life of Elijah*, Biblical Studies Foundation, 1995. www.bible.org (E.T. 12.04.2020); Ömer Faruk Harman, “İlyâs” *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22. cilt, 2000, s. 160-162 <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilyas> (E.T. 17.02.2020)

anlatılır⁵²: İlyas Peygamber, Kral Ahab'ın Samiriya'da putlarla dolu bir tapınak kurması üzerine tabiatın gerçek efendisinin tanrı olduğunu söylemiş ve putların hiçliğini de kuraklık mucizeyle kanıtlamıştır. Ahab ülkesinin başına gelen felaketten İlyas'ı sorumlu tutmuş, ama peygamber sorumlunun putlar ve Ahab olduğunu belirterek yağmur mucizesi ile bunu kanıtlamış ve halkı tanrının varlığına inandırmıştır. Ahab İlyas Peygamber'in tanrısının varlığını kabul etmiş ancak karısı Kraliçe İzebel İlyas'ı öldürmeye kalkışınca peygamber kaçarak tanrının dağı Horeb'deki mağaraya sığınmıştır.⁵³ Tanrı bu mağarada kendini İlyas'a göstermiş ve ona görevler vermiştir. İlyas peygamber ölümü tatmadan, ateşten araba ve ateşten atlarla göğe yükselmiştir.⁵⁴ İlyas Peygamberin tekrar dünyaya geleceği ve tanrı buyruğunu yerine getireceği Eski Ahit'te bildirilmiştir.⁵⁵

İlyas Peygamberin hikâyesinden anlaşılacağı üzere Tanrı, İlyas Peygamber'e bir dağda görünmüştür ve İlyas Peygamber ateşten araba ve atlarla ölmeden göğe yükselmiştir. Bu nedenle Peygamber Elias'ya adanmış manastır, kilise ve şapel, sıklıkla bir dağın ya da yüksek bir tepenin üzerine kurulmuştur⁵⁶.

Yanoviç, Ortodoks Hıristiyan takvimine göre Peygamber Elias'nın anma günü olan 20 Temmuz'da Vezinköy'ü ziyaret etmiş, şapelde yapılan ibadete ve kutlamadaki etkinliklere değinmiştir:

*"... Ayin sona ermişti ama şapelin çevresi insanlarla doluydu. Genç, yaşlı herkesin yüzünde bayram mutluluğu havası okunuyordu. Şapelin yakınında çeşitli ucuz malları satan satıcıları bulunuyordu. Çeşitli kadın süsleri olan bir masa vardı: boncuklar, yüzükler, gümüş bilezikler, şeritler. Bir fıçı bira vardı; onların yanında mantar tıklı limonata şişeleri. Bir yerde örgüler, bıçaklar, makaslar, çiviler vardı, başka bir yerde, fındık, tatlılar, zencefilli kurabiye ve diğer köy tatlıları. Ama gençlerin çoğu rulet oynamakla meşgul... Arka planda ayin için komşu köylerden gelen boğaların çektiği arabalar vardı. Her yerde gürültü, oyun, gösteriş. Her şey bir tür belirlenemeyen kaosa karışıyor... Akşam vakti gelince şapel sessizliğe büründü. Ama köy şarkı ve danslarla yankılanıyordu... Şapelin yakınındaki şenliklerin bitmesini beklemedim ve köye gittim."*⁵⁷

Kobro, bölgedeki Rum kiliselerinin çoğunlukla dönüştürülmüş eski Ermeni kiliseleri olduğunu, Rus döneminde bile Kars'taki Rum kiliseleri hakkında fazla bilgi bulunmadığını ifade eder. Bununla beraber, Kars yakınlarındaki Vezinköy'de, muhtemelen 19. yüzyıl ortalarında yüksek bir tepe üzerinde kurulmuş Elias Şapeli'nden Yanoviç'e atıfla bahseder.⁵⁸

Vezinköy Peygamber Elias Şapel'i günümüze ayakta, nispeten iyi durumda gelebilmiştir. Binanın tonozunu örten, bölgedeki diğer benzer yapıların eski resimlerinden hareketle, muhtemelen kırma olan çatı günümüze ulaşmamıştır. Yapının tek giriş kapısının üstü, kapı üstündeki pencerenin de alt kısmı yıkılmıştır. Apsisin kuzey duvarındaki nişin olduğu yerde taşlar düşmüş ve delik açılmış, pencerenin de bir kısmı tahrip olmuştur (Resim 3).

Şapel, doğu-batı doğrultusunda dıştan, apsis dâhil, 12.32 m uzunlukta, 6.98 m genişlikte dikdörtgen, tek nefli, tek apsisli ve beşik tonoz örtülüdür (Çizim 1). Naos, 7.66 m uzunlukta, 5.46

⁵² Bu bölüm için *Kitabı Mukaddes (Tevrat, Zebur ve İncil)*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1976 basımı kullanılmıştır. I. Krallar 17-19 baplar için bkz. s. 358-362; II. Krallar 2/11-15 için bkz. 369.

⁵³ Eski Ahit, I. Krallar 19/8-14, age, s. 361.

⁵⁴ Eski Ahit, II. Krallar 2/11-12, age, s. 369.

⁵⁵ Eski Ahit, Malaki 4/5-6, age, s. 902.

⁵⁶ Peygamber Elias'a adanmış yüksek bir tepe üzerine inşa edilmiş şapel, günümüzde Balkanlarda, ağırlıklı olarak Yunanistan, Makedonya ve Ege adalarında, Kıbrıs'ta, Anadolu'da ve Kafkaslarda görülebilir. Örnek: Yunanistan Olympos Dağı'ndaki Peygamber Elias Şapeli.

⁵⁷ Yanoviç, age, s. 95-96.

⁵⁸ Kobro, age, s. 165.

m genişlikte ve mevcut zeminden 6.10 m yüksekliktedir (Resim 4). Dikdörtgen naos, kuzey ve güney duvarlarda bulunan, ikişer duvar payesi ile üç bölüme ayırmıştır (Çizim 2).⁵⁹ Bu payeler, kuzey-güney yönde, başlıklarının 0.68 m üstünde bulunan duvardaki yastıklara oturan yuvarlak kemerle birbirine bağlanarak tonoz destekler (Resim 5). Ayrıca payeler doğu-batı yönünde de birbirlerine yuvarlak kemerlerle bağlanır.⁶⁰ Payelerin arasına tonoz başlangıcında, kuzey-güney yönde birer ahşap hatıl yerleştirilmiştir. Naosun orta ve doğu bölümlerinin duvarlarında, ana ekseninde içten dışa doğru daralan dikdörtgen birer pencere yer alır (Resim 6).⁶¹ Batı duvarın ana ekseninde altta dikdörtgen bir kapı, üstte, tonoz seviyesinde yuvarlak bir pencere bulunur.⁶²

Naosun doğusundaki at nalı şeklindeki apsis, dışa taşkındır (Resim 7, Çizim 3).⁶³ Apsisin ana ekseninde içten dışa doğru daralan yuvarlak kemerli dikdörtgen bir pencere yer alır.⁶⁴ Apsisin kuzey duvarında, batıda, dikdörtgen, doğuda yuvarlak kemerli dikdörtgen birer niş bulunur.⁶⁵ Naos ve apsis tamamen beyaz sıvalıdır.

Yapı, köşe taşları, lentolar ve söveler kesme taş, diğer bölümleri dış yüzeyleri düzleştirilmiş kaba yonu taşla inşa edilmiştir. Yapının içinde ve cephelerinde herhangi bir bezeme ya da mimari süsleme yoktur (Resim 8-11, Çizim 4-7). Kilisenin güney cephesi önünde yerde bulunan taş üzerinde Rumca ya da Rusça harfler vardır ancak okunamaz haldedir.

Köyün Rumların yaşadığı döneme ait mezarlığı kilisenin bulunduğu tepenin güneybatı yamacında yer alır (Resim 12). Mezarlıkta herhangi bir süslemeye rastlanmamıştır.

Sonsöz

Kars'taki Rum nüfusu ve yerleşimleri hakkında dönem kaynakları ve yayınlarda bilgilere ulaşılabilmekle birlikte Rum kiliseleri ve şapelleri hakkında yapılmış ayrıntılı bir çalışma bulunmamaktadır. Oysa Vezinköy'deki yapıdan ve dönem kaynaklarındaki verilerden Osmanlı döneminde, Kars'ta az sayıda da olsa Rum'un şehir merkezinde ve Kars yakınlarındaki Vezinköy'de yaşadığı anlaşılmaktadır. Vezinköy'deki Rumların 1860'larda Trabzon'dan taş ustası olarak tabyalarda çalıştırılmak üzere getirildiğini, 1874'de köyde 303 Rum'un yaşadığını, Kars'ın 1878'de Rus yönetimine geçmesinden sonra bölgeye çok sayıda Rum göçmeninin yerleştirildiğini metin içinde belirtmiştik. Bu göçmenlerin yerleştikleri ya da kurdukları köylerin çoğunda kiliseler ve şapeller yapılmıştır. Bir kısmı tescilli olan kiliseler, kesme taştan, daha büyük boyutlu; şapellerin ise çoğu, Vezinköy Peygamber Elias Şapeli'nde olduğu gibi kaba yonu taştan, tek nefli inşa edilmiştir.

Kars söz konusu olunca, her ne kadar Hıristiyan nüfus olarak Ermeniler akla gelmekte ve 10. yüzyılda Ermeni Krallığı'nın merkezi olan kent, buradaki Ermeni kiliseleri ile bilinmekteyse de, Osmanlı döneminde Kars'taki tek Rum köyü olan Vezinköy'de bu dönemde inşa edilmiş Peygamber Elias Şapeli bölgede yaşayan Rum nüfus ve yaşantısının izlerini günümüze aktarması açısından önem taşımaktadır.

⁵⁹ Naostaki bu bölümlerinin her biri yaklaşık 2.20 m genişlikte; duvar payeleri ise 0.50 genişlik, 0.15 m derinliktedir.

⁶⁰ Kuzey-güney yönde payeleri birbirine bağlayan kemerler mevcut zeminde 3.60 m yüksektir.

⁶¹ Mevcut zeminden 1.60 m yükseklikte başlayan pencereler, içte 0.94 m, dışta 0.54 m genişlikte, içte 1.16 m, dışta 0.86 m yükseklikte ve 0.80 m derinliktedir.

⁶² Kapı içte 1.30 m, dışta 0.89 m genişlikte, 0.80 m. derinlikte ve 2.55 m yüksekliktedir. Yuvarlak pencere içte 0.65 m, dışta 0.32 m çapındadır.

⁶³ Apsis yarım kubbesi mevcut zeminden 6.30 m yükseklikte, 3.02 m derinlikte ve 3.38 m genişliktedir.

⁶⁴ Dışta tahrip olmuş apsis penceresi içte 1.02 m genişlikte, 0.86 m derinlikte, 2.15 m yüksekliktedir.

⁶⁵ Dikdörtgen niş, 0.30 m genişlikte, 0.74 m derinlikte, 0.36 m yükseklikte; yuvarlak kemerli dikdörtgen niş, önde 0.70 m, arkada 0.56 m genişlikte, 0.74 m yükseklikte ve 0.52 m derinliktedir.

Kaynakça

- ALLEN, W. E. D., “New Political Boundaries in the Caucasus”, *The Geographical Journal*, vol. 69, No. 5 (Mayıs), 1927, s. 430-441.
- ALLEN, W.E.D.-Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields. A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border 1828-1921*, Cambridge University Press, London 1953.
- ATHANASIADIS, Andreas (ed.), *Χωριά και πόλεις του Καρς, όπου εγκαταστάθηκαν και έζησαν ελληνικοί πληθυσμοί κατά τα έτη 1878-1920*, Pantokomi 2012.
- BADEM, Candan, *Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars Vilayeti*, Birzamanlar Yayıncılık, İstanbul 2010.
- BADEM, Candan, *Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars, Ardahan, Artvin 1878-1918*, Aras Yayıncılık, İstanbul 2018.
- CUTLER, A.-J.H. Lowden-C.B. Tkacz, “Elijah” *Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. I, Oxford University Press, NewYork-Oxford 1991, s. 687-688.
- DEMİRTAŞ, Mehmet, “Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 41, 2009, s. 215-238.
- ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, cilt: I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953.
- GAZİ AHMET MUHTAR PAŞA, *Anılar -2- Sergüzeşt-i Hayatım'ın Cild-i Sanisi*, (sadeleştirerek yayına hazırlayan: Nuri Akbayır; eski yazıdan aktaran Yücel Demirel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- HARMAN, Ömer Faruk, “İlyâs” *İslam Ansiklopedisi*, C. 22. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 160-162. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilyas> (E.T. 17.02.2020)
- İPEK, Nedim, “Kafkaslar’lan Anadolu’ya Göçler (1877-1900)” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, cilt 6, sayı 1, 1991, s. 101-138.
- KALFOGLOU, Ioannis M., *Oi Έλληνες εν Καυκάσω, Ιστορικών δοκίμων*, Atina 1908.
- KARABEKİR, Kazım, *Birinci Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik, Sarıkamış, Kars ve Ötesi*, cilt 4, 2. baskı, Emre Yayınları, İstanbul 1995.
- KARABEKİR, Kazım, *Günlükler (1906-1948)*, (Çeviriyazı: Budak Kayabek, Hazırlayan: Yücel Demirel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.
- KARAGÖZ, E.-K. Kinigopulos, *Güneybatı Kafkasya Kars Rumlari ve Konstandinos Kinigopulos'un Anıları*, (Yayına Hazırlayan: Bingür Sönmez, Tercüme: Despina Eftinyadis), BYK-Babıali Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, VIII. Cilt, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907*, dördüncü baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.
- KEATHLEY, J. H., *Studies in the Life of Elijah*, Biblical Studies Foundation, 1995. www.bible.org (E.T.12.06.2020)
- KIEPERT, Henri, *Daubelle Carte Générale des Provinces Asiatiques de L'Empire Ottoman*, Berlin 1883.

Kars'ın Rus Yönetimine Geçtiği 1878 Yılında Rum Yerleşimi Vezinköy ve Peygamber Elias Şapeli

- KİTABI MUKADDES (TEVRAT, ZEBUR VE İNCİL)*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1976.
- KOBRO, Georg, *Das Gebiet von Kars und Ardahan. Historischen-landeskundliche Studie zu einer Grenzregion in Ostanatolien/Transkaukasien*, München 1989.
- KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi. Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk tarih Kurumu Yayınları, XIII. dizi, sayı: 17, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.
- LAVRENTIDIS, Isaak “Η κατά το 1895-1907 μετοικεσία Ελλήνων Ποντίων του Καυκάσου εις Ελλάδα”, *Αρχείων Πόντου* 31, Atina, 1971-1972, s. 395-515.
- MAVROGENIS, Stylianos, *Το Κυβερνείον του Καρς του Αντικαυκάσου (Κάρσκαγια Όμπλαστ) και το εν αυτό ελληνικόν στοιχείον κατά την περίοδον 1878-1920*, Selanik 1963.
- MCCLELLAN, George B., “Capture of Kars, and Fall of Plevna”, *The North American Review*, vol. 26, No: 260 (Jan.-Feb.), 1878 s. 132-155.
- OKCU, Naci-Hasan Akdağ, *Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum (1287/1870-1288/1871-1289/1872-1290/1873)*, Erzurum İl Yıllığı, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2010.
- ORTAYLI, İlber, “Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars” *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 9, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü, 1978, s. 343-362.
- Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri I*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 121, İstanbul, 2012.
- Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri II*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 122, İstanbul, 2012.
- PAŞAOĞLU, Derya D., “Muhacir Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı”, *History Studies, Prof. Dr. Halil İncelik Armağanı*, cilt 5, sayı 2, 2013, s. 347-386.
- SAĞLAM, Hürü, *H.1287-1288-1290-1291-1293-1294 Tarihli Erzurum Salnamelerine Göre Kars Sancağı*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Kars 2011.
- SAMOULIDIS, Stylianos, *Στυλιανού Σαμουηλίδη, Το χωριό Βεζίνκιοϊ του Καρς*, Selanik 1960.
- SAMOULIDIS, Christos S., *Το Χρονικό Του Καρς Και Η Ματαιωμένη Δημοκρατία Του Ποντου*, Selanik 2010.
- SAPKIDIS, Olga, “Τριανταφυλλίδης Περικλής”, *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού*, 2002, (E.T. 17.02.2020)
- http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaId=6530#chapter_0
- TANRIVERDİ, Mustafa, “1878-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Sırasında Kafkasya'dan Anadolu'ya Göç Hareketi” *II. Uluslararası Kafkasya Tarih Sempozyumu (15-17 Ekim 2008)*, 2008, s. 339-344.
- TRIANAFYLLIDIS, Periklis, *Η εν Ποντω Ελληνική Φύλη ητοι τα Νοντικά*, Atina 1866.
- TSERTIK, Christoforos, “Ο Παπαμύρων: Ένας μεγάλος Έλληνας του Καυκάσου”, *Παρασκευή*, 13 Δεκεμβρίου 2013. <http://kafkasios-pontokomitis.blogspot.com/2011/02/blog-post.html> (E.T.18.01.2020)

Türk İstiklal Harbi Doğu Cephesi (1919-1921), III üncü cilt, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1992.

Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1995.

XANTHOPOULOU-KIRIAKOU, Artemis, “Μεταναστεύσεις Ελλήνων στον Καύκασο κατά τον 19ο αιώνα”, *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών (ΔΚΜΣ)*, sayı 10, 1993-1994, s. 91-172.

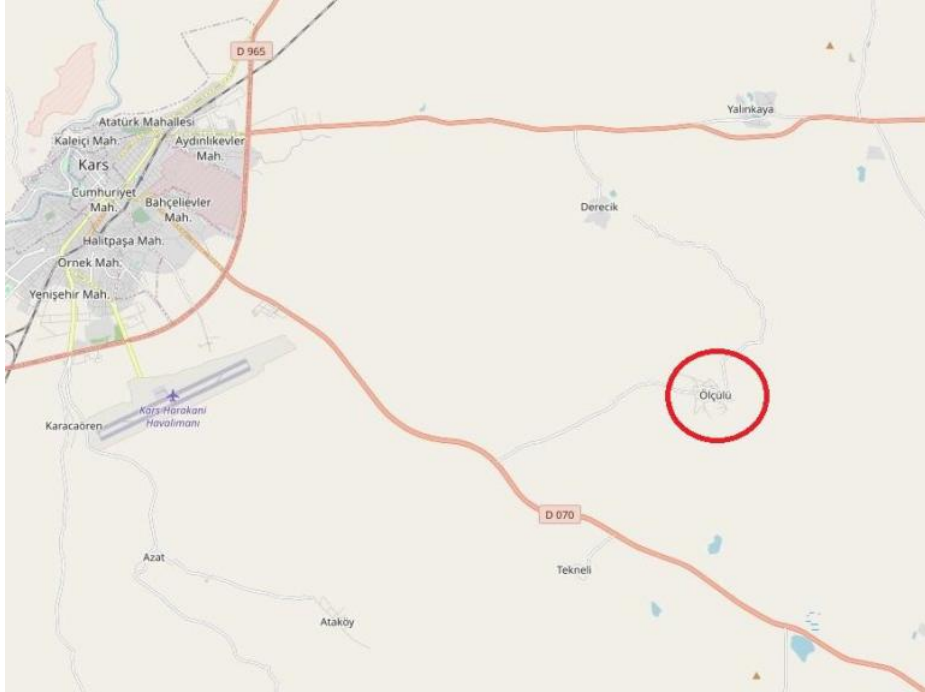
XANTHOPOULOU-KYRIAKOU, Artemis, “The Migration of Pontic Greeks from the Russian Caucasus to Macedonia (1912-1914)”, *Balkan Studies*, vol.37, no: 2, 1996, s. 271-288.

VALSAMIDIS, Paschalis, “Προσφυγικές Εγκαταστάσεις Στο Κίλικις Και Την Περιφέρεια Του”, *Μακεδονικά*, 32, 1999-2000, s. 199-291.

YANOVIÇ, Filipp S., “Очерки Карсской Области”, *Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа (СМОМПК)*, sayı 34, 1904, s. 1-181.

Resim 1: Peygamber Elias Şapeli'nin olduğu tepeden Vezinköy'ün Genel Görünüşü (2011)

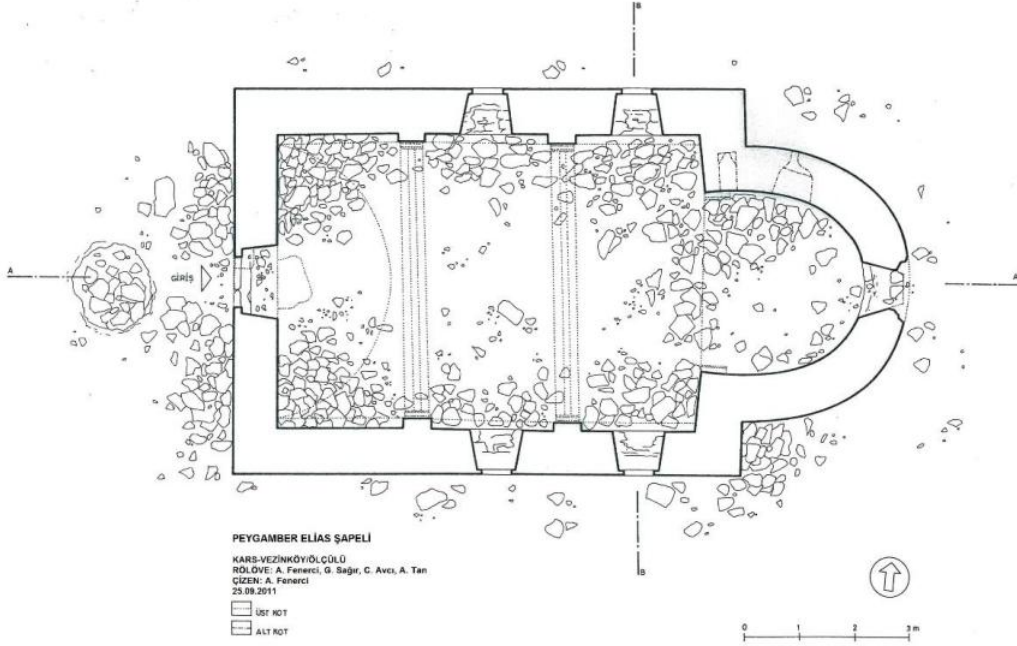
Harita: Vezinköy

Resim 2: Vezinköy'ün şapelin olduğu tepeden görünüşü (2010)

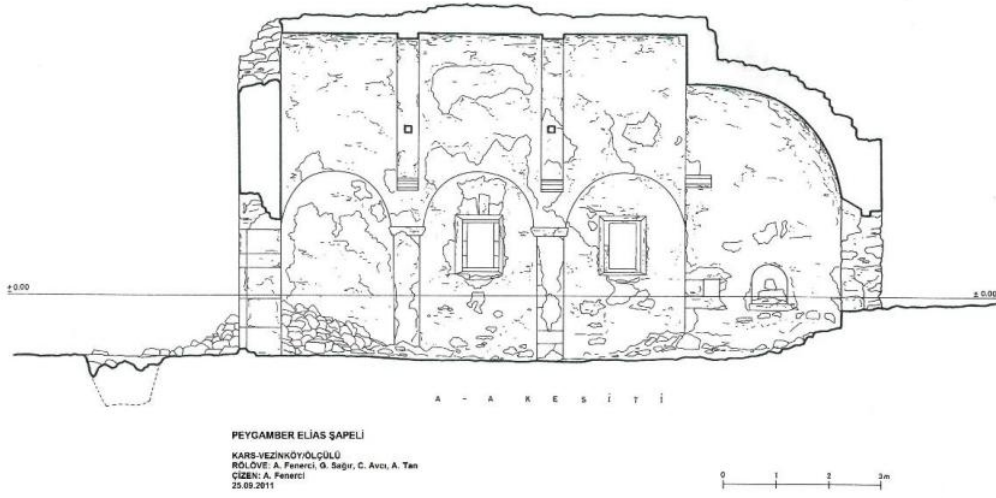
Resim 3: Şapelin kuzeybatıdan genel görünüşü (2011)

Çizim 1: Şapelin planı (Çizen: A. Fenerci, 2010)

Resim 4: Şapelin içi, apsise bakış (2010)

Çizim 2: Şapelin A-A kesiti (Çizen: A. Fenerci, 2010)

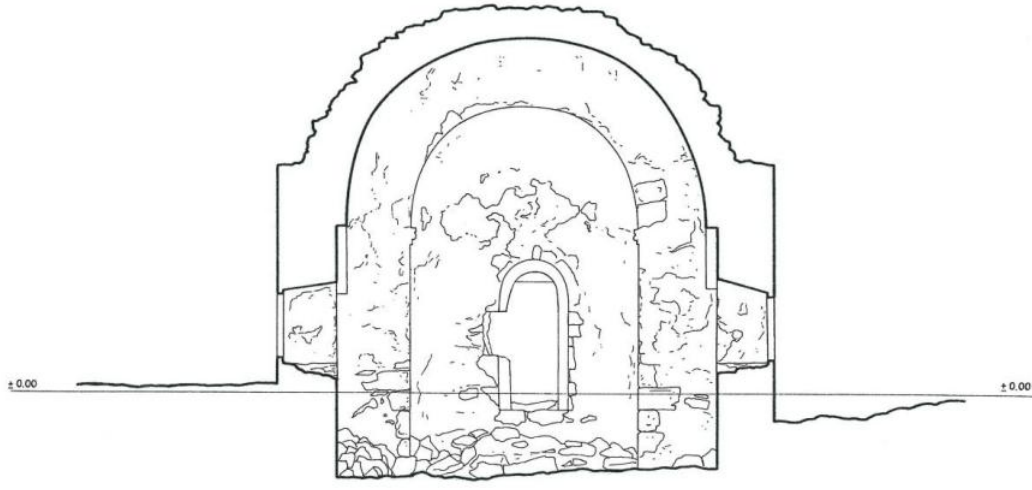
Resim 5: Şapelin içi, batıya bakış (2010)

Resim 6: Şapelin içi, kuzey duvar (2010)

Resim 7: Şapelin içi, apside bakış (2011)

B - B K E S İ T İ

PEYGAMBER ELİAS ŞAPELİ

KARS-VEZİNKÖY/ÖLÇÜLÜ
RÖLÖVE: A. Fenerci, G. Sağır, C. Avcı, A. Tan
ÇİZEN: A. Fenerci
25.09.2011

Çizim 3: Şapelin B-B Kesiti (2010)

Resim 8: Batı Cephe (2011)

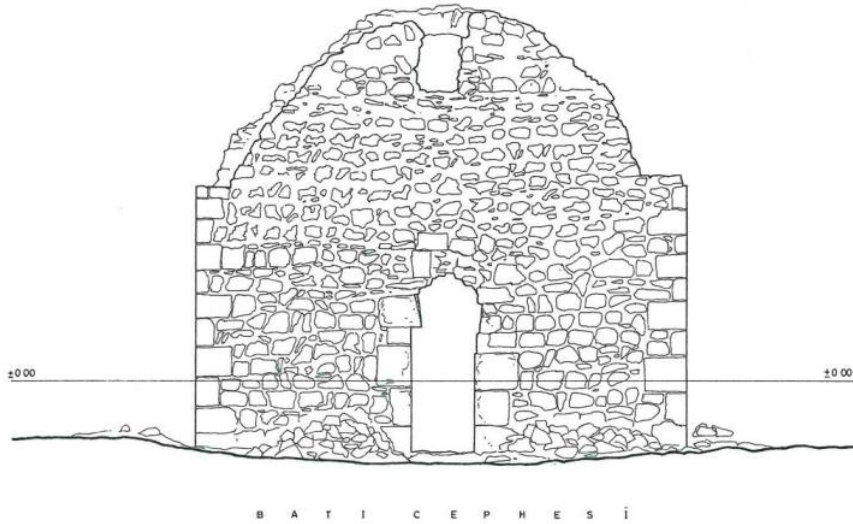
Resim 9: Güney Cephe (2011)

Resim 10: Doğu Cephe (2010)

Resim 11: Kuzey Cephe (2010)

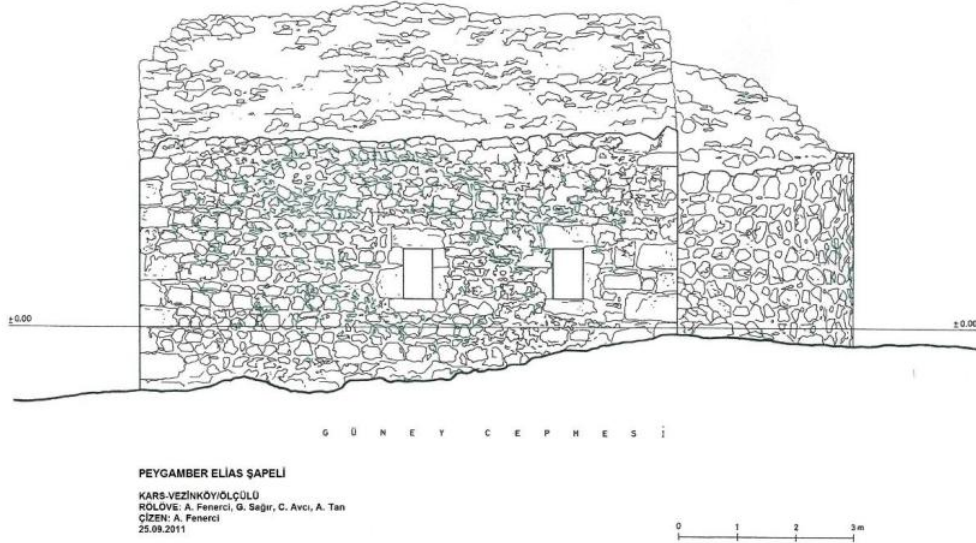
B A T I C E P H E S İ

PEYGAMBER ELİAS ŞAPELİ

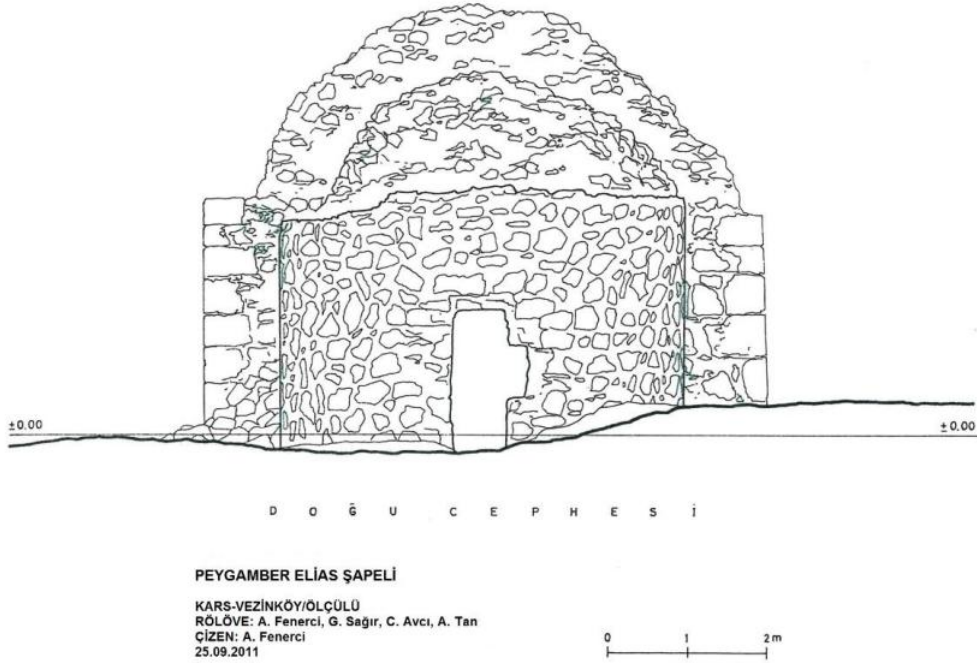
KARS-VEZİNKÖY/ÖLÇÜLÜ
RÖLÖVE: A. Fenerci, G. Sağır, C. Avcı, A. Tan
ÇİZEN: A. Fenerci
25.09.2011

0 1 2 m

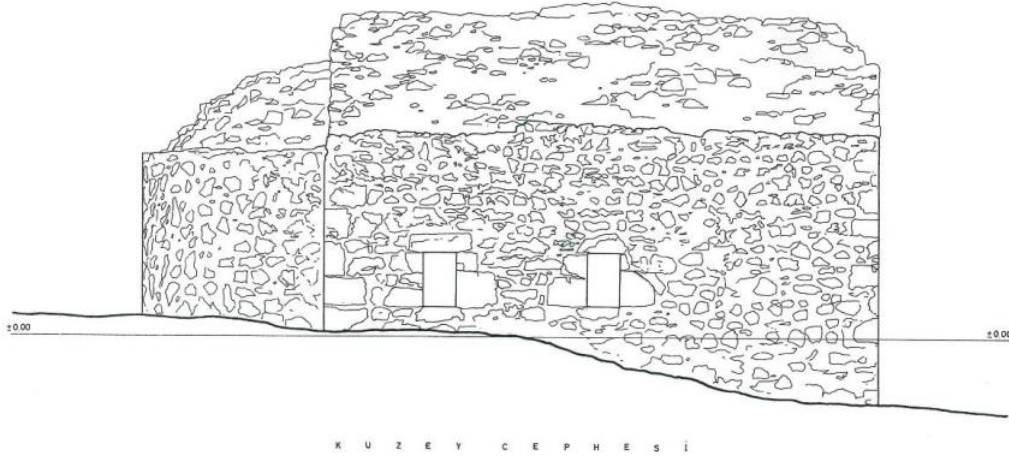
Çizim 4: Batı Cephe (Çizen: A. Fenerci, 2010)

Çizim 5: Güney Cephe (Çizen: A. Fenerci, 2010)

Çizim 6: Doğu Cephe (Çizen: A. Fenerci, 2010)

PEYGAMBER ELİAS ŞAPELİ
KARS-VEZİRKÖY/İLÇÖLÜ
RÖLÖVE: A. Fenerci, G. Sağır, C. Avcı, A. Tan
ÇİZEN: A. Fenerci
25.09.2011

Çizim 7: Kuzey Cephe (Çizen: A. Fenerci, 2010)

Resim 12: Rum Mezarlığı (2010)